

РІВНЕНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ГУМАНІТАРНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

**О Н О В Л Е Н Н Я З М І С Т У , Ф О Р М Т А
М Е Т О Д І В Н А В Ч А Н Н Я І В И Х О В А Н Н Я
В З А К Л А Д А Х О С В І Т И**

Збірник наукових праць

Наукові записки
Рівненського державного гуманітарного університету

Випуск 28

Заснований в 1996 році

Рівне – 2004

ББК 74.20

О - 59

УДК: 37: 371: 372: 373: 374: 376: 378: 379

Оновлення змісту, форм та методів навчання і виховання в закладах освіти: Збірник наукових праць.

Наукові записки Рівненського державного гуманітарного університету. Випуск 28. — Рівне: РДГУ, 2004. — 132 с.

Збірник наукових праць містить статті з актуальних проблем теорії педагогіки, дидактики, історії педагогіки, методики навчання, виховання, розвитку, трудової та графічної підготовки і профорієнтації дітей та учнівської молоді в закладах освіти.

Опубліковані матеріали можуть бути корисними для науковців, практичних психологів, вихователів, учителів, викладачів та студентів вищих педагогічних навчальних закладів.

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ:

Головний редактор:

Хом'як Іван Миколайович – доктор педагогічних наук, професор (Рівненський державний гуманітарний університет).

Заступник головного редактора:

Янциур Микола Сергійович – кандидат педагогічних наук, професор
(відповідальний секретар) (Рівненський державний гуманітарний університет).

ЧЛЕНИ РЕДАКЦІЙНОЇ КОЛЕГІЇ:

Бех Іван Дмитрович – доктор психологічних наук, професор, член-кореспондент АПН України (Інститут проблем виховання АПН України);

Воробйов Анатолій Миколайович – кандидат педагогічних наук, професор (Рівненський державний гуманітарний університет);

Дем'янчук Анатолій Степанович – доктор педагогічних наук, професор, дійсний член АНВШ України (Міжнародний університет „Рівненський економіко-гуманітарний інститут” ім. академіка Степана Дем'янчука);

Карпенчук Світлана Григорівна – доктор педагогічних наук, професор (Рівненський державний гуманітарний університет);

Коваль Ганна Петрівна – доктор педагогічних наук, професор (Рівненський державний гуманітарний університет);

Левківський Михайло Васильович – доктор педагогічних наук, професор (Житомирський державний педагогічний університет ім. Івана Франка);

Лисенко Неля Василівна – доктор педагогічних наук, професор (Прикарпатський державний педагогічний університет ім. В. Стефаника);

Лісова Світлана Валеріївна – доктор педагогічних наук, професор (Рівненський державний гуманітарний університет);

Малафійк Іван Васильович – кандидат педагогічних наук, професор, член-кореспондент АПСН (Рівненський державний гуманітарний університет);

Мігюров Борис Никифорович – доктор педагогічних наук, професор, дійсний член АПСН (Рівненський державний гуманітарний університет);

Павелків Роман Володимирович – кандидат психологічних наук, професор (Рівненський державний гуманітарний університет);

Павлютенков Євген Михайлович – доктор педагогічних наук, професор (Запорізький обласний інститут удосконалення вчителів);

Пальчевський Степан Сергійович – доктор педагогічних наук, професор (Рівненський державний гуманітарний університет);

Пасічник Ігор Демидович – доктор психологічних наук, професор (Національний університет “Острозька Академія”);

Поніманська Тамара Іллівна – кандидат педагогічних наук, професор (Рівненський державний гуманітарний університет);

Савчин Мирослав Васильович – доктор психологічних наук, професор (Дрогобицький державний педагогічний інститут ім. Івана Франка);

Терещук Григорій Васильович – доктор педагогічних наук, професор, член-кореспондент АПН України (Тернопільський державний педагогічний університет ім. Володимира Гнатюка);

Тищук Віталій Іванович – кандидат педагогічних наук, професор, член-кореспондент АПСН (Рівненський державний гуманітарний університет);

Затверджено Вченою Радою Рівненського державного гуманітарного університету (протокол №9 від 30.04.2004 р.).

Збірник затверджений ВАК України як наукове фахове видання, в якому можуть публікуватися результати дисертаційних робіт на здобуття наукового ступеня доктора і кандидата наук з педагогіки (постанова Президії ВАК України №1-05/7 від 9.06.1999 р. та додаток до постанови ВАК України від 11.10. 2000 р. № 1 – 03/8).

За достовірність фактів, дат, назв і т. п. відповідають автори статей. Думки авторів можуть не збігатися з позицією редколегії. Рукописи рецензуються і не повертаються.

Адреса редакції: 33028 м. Рівне, вул. Остафова, 31. Рівненський державний гуманітарний університет

ISBN 966 — 7281 — 07 — 9.

© Рівненський державний гуманітарний університет, 2004

Закономірності вживання диференційних написань учні 7-Г класу цієї ж школи встановлювали як із морфологічних позицій, так і з синтаксичних, тобто шляхом визначення їх синтаксичних функцій у реченнях: 1. Ліси, поля дихали **по-весняному** вільно, струмуючи в небо прозорими цівками марева (О.Гончар). 2. **По весняному** полю гучно лунали голоси хлібодарів (З журн.).

Методом спостережень за правописними явищами школярі дійшли висновку, що в 1 реченні контрольне слово залежить від присудка, відповідає на питання як ?, виконує синтаксичну роль обставини способу дії, незмінне, і тому пишеться через дефіс; у 2 реченні контрольне слово залежить від підмета, відповідає на питання якому ? і є узгодженим означенням, прийменник по підпорядкований іменнику, з яким виконує синтаксичну функцію обставини місця, пишеться окремо.

Серед методів навчання орфографії найбільш застосовуваним був теоретико-практичний метод вправ. В експериментальних класах словесники дотримувалися визначеної В.О.Онищуком послідовності їх виконання, яка забезпечувала поряд із наростанням труднощів у змісті роботи поступове посилення самостійності і творчості учнів. Для вироблення у школярів орфографічних навичок ефективними виявилися вправи творчого характеру, що забезпечували вільне висловлювання думок і осмислений виклад їх на письмі, як-от навчальні твори: “Сторінка з життя семикласника”, “Чарівний світ моїх захоплень”, “Магічна сила рідного слова” і т. ін. Глибокому засвоєнню орфографії і виробленню в учнів навичок зв’язного мовлення сприяли лінгвістичні твори.

Отже, експеримент засвідчив: пропонована методика формування у школярів орфографічних навичок на фонетико-орфоепічній, лексичній, словотвірній, морфологічній і синтаксичній основах та у зв’язку з розвитком зв’язного мовлення в умовах діалектного і міжмовного оточення сприяє підвищенню правописної грамотності школярів. У той же час емпіричні методи наукового дослідження (спостереження й аналіз уроків учителів; класні, групові й індивідуальні бесіди зі школярами і їх наставниками, аналіз поурочних планів учителів і письмових робіт учнів) допомогли виявити характерні шкільному навчанню недоліки загального характеру: певні труднощі зумовлені недостатньою методичною забезпеченістю вчителів української словесності, а також слабкістю загальнолінгвістичних умінь учнів.

Чимало зусиль було витрачено на те, щоб учні звикли до виконання трансформаційних та конструктивних вправ, уважного ставлення до власного мовлення, виховання чуття мови, орфографічної пильності, умінь порівнювати й оцінювати мовленнєві факти. Але так було лише на перших порах впровадження методики. У подальшому проведенні експериментальної роботи навчальний процес проходив рівно, без перепадів і особливої витрати часу на виконання спеціальних завдань, тобто у відповідності з програмою дослідження.

У ході проведення формуючого експерименту було апробовано диференційований підхід до вивчення орфографії залежно від характеру мовленнєвого середовища, досліджено залежність орфографічної грамотності школярів від взаємодії внутрішнього і зовнішнього мовлення, вивірено потенційні можливості комплексного використання структурних зв’язків у вивченні орфографії з різними розділами української мови, підтверджено відповідність рекомендованих методів і прийомів навчання правопису змістові програми дослідження, визначено ефективність застосування пропонованої методики формування у школярів орфографічних умінь і навичок в умовах діалектного впливу і міжмовної інтерференції.

ЛІТЕРАТУРА

1. Вихованець І.Р. У світі граматики. – К.: Рад. школа, 1987. – 191 с.
2. Огієнко І. Наука про рідномовні обов’язки: Факс. вид. – К.: Обереги, 1994. – 72 с.
3. Словник-довідник з української лінгводидактики / За ред. М.І.Пентиліук. – К.: Ленвіт, 2003. – 149 с.
4. Сухомлинський В.О. Слово рідної мови // Українська мова і літ-ра в школі. – 1987. – № 7. – С.52-61.
5. Сухомлинський В.О. Сто порад учителям // Вибрані твори у 5-ти т. Т. 2. – К.: Рад.школа, 1976. – С. 419- 654.
6. Таланчук П. Наша державна мова – українська // Дивослово. – 2000. – № 9. – С. 12-14.

***Резюме.** Хомяк І. Методика експериментального обучения орфографии. В статье анализируется методика формирования у школьников орфографических навыков на межуровневой лингвистической основе, исследуется ее эффективность в условиях диалектной и межъязыковой среды.*

***Ключевые слова:** орфографические знания, умения и навыки, межуровневые лингвистические связи, диалектное влияние, межъязыковая интерференция.*

***Summary.** Khomyak I. Methodic of the experimental teaching of spelling. The methods of forming at the schoolchildren the orthography skills on the interlevel linguistic basis are analyzed, its efficiency in the conditions of the dialect and interlingual environment is explored.*

***Key words:** spelling knowledge, skills and habits, interactual linguistic relations; dialectical influence, interlingual interference.*

Одержано редакцією 29.03.2004.

УДК: 373.5:811.161.2'35 О.М. АНТОНЧУК

ДИДАКТИЧНІ ОСНОВИ ВПРАВ З ОРФОГРАФІЇ У 5-7 КЛАСАХ

Резюме. Стаття містить аналіз критеріїв добору вправ відповідно до складності тієї чи тієї теми,

етапу формування орфографічної навички. Підкреслюється важливість теоретичних положень під час навчання правопису, акцентується увага на варіативності дидактичного матеріалу.

Ключові слова: *вправа, дидактичний матеріал, орфографічна навичка, орфографічне правило.*

Загальноосвітня школа перебуває у стані реформування, що зумовлено вимогами часу, потребою перегляду існуючих стандартів педагогічної науки. Зміни торкаються не лише системи оцінювання, а і якісної перебудови структури навчального процесу. Вивчення мовного матеріалу стає передумовою формування духовно багатой особистості, яка вільно і комунікативно виправдано здатна користуватися мовою в різних життєвих ситуаціях.

Основним методом навчання правопису залишаються вправи. Теорії і практиці їх функціонування приділили увагу Д.М.Богоявленський, О.В.Дудников, В.О.Онищук, Л.В.Скуратівський, О.В.Текучов, Л.П.Федоренко, М.М.Шкільник.

Ми вирішили проаналізувати критерії добору орфографічних завдань відповідно до типу уроку, складності тієї чи тієї теми. Різноманітні посібники пропонують численні завдання, які не завжди становлять систему раціональних і послідовних кроків під час вивчення орфографії.

По-перше, визначимо зміст поняття “вправа”. За “Словником української мови” – це “1) розвиток певних якостей, навичок постійною, систематичною роботою; 2) спеціальне завдання, що виконується для набуття певних навичок або закріплення наявних знань” [13, 348]; за “Українським педагогічним словником” – “повторне виконання дії з метою її засвоєння” [5, 59]. “Словник-довідник” за редакцією Н.М. Захлюпаной метод вправ трактує як “метод навчання, дидактична суть якого полягає в тому, що вчитель за допомогою спеціальних завдань, які виконують учні, спрямовує їх на вироблення мовних умінь і навичок” [6, 130].

У психології розбіжності починаються тоді, коли ставиться питання про те, які дії повинні повторювати учні під час виконання вправ. Американська поведінкова психологія висувала теорію, за якою повторення має стимулювати (стосовно орфографії означає сприйняття слова) реакцію, тобто правильний запис цього слова. Навчання орфографії зводилось до простого запам’ятовування окремих лексем. Завдяки осмисленню матеріалу, використанню попереднього досвіду, виробленню у процесі вправ найбільш раціональних способів вирішення орфографічних завдань та інших розумових операцій повторення розглядається не як пасивний процес запам’ятовування, а як активна інтелектуальна діяльність.

Які умови забезпечують успішний результат виконання вправ?

По-перше, характер і матеріал завдань мають бути такими, які б вимагали застосування правил.

По-друге, у вправах повинні удосконалюватися і закріплюватися прийоми чи способи розумової роботи із застосуванням правил в писемній практиці. Завдяки цьому забезпечуватиметься перехід до автоматизованого письма [2,15].

Кожен елемент уроку відповідає етапу формування певного вміння чи навички. Програмні теми з орфографії структурно розміщені в усьому курсі української мови. Вони включені до різних тем у 5-7класах. Таке розміщення орфографічних правил пояснюється тим, щоб дати час для становлення навичок, створити умови для їх закріплення у період між вивченням тем, що становить міцну науково-педагогічну основу викладання орфографії.

Завдання вчителя під час виконання учнями вправ у тому, щоб простежити правильність застосування вивченого правила, тобто має бути відновлено його формулювання, виділено ті ознаки, які дозволяють на письмі керуватись саме цим теоретичним положенням, наведено приклади, що підтверджують справедливність роздумів школяра.

У системі вправ з орфографії необхідно передбачати роботу над словом, використанням слів у реченні і зв’язному тексті, особливо у власному мовленні [3,99]. Д.М.Богоявленський зазначає, що “вправи на застосування правил не лише закріплюють правильні зразки слів, але, що для морфологічної орфографії особливо важливо, у них відпрацьовуються ті розумові операції, ті прийоми розумової роботи, які необхідні для розпізнавання грамагічної природи орфографії і для вибору відповідного правила, що приводить до правильного написання” [2,14].

Дослідження процесу формування умінь і навичок вказує на необхідність його структурування на кілька головних етапів, яким відповідає стільки ж типів вправ. Кожен етап спрямований на досягнення головної дидактичної мети всього процесу і разом з тим – своєї часткової [14, 102].

На етапі підготовки учнів до засвоєння нових знань застосовуються підготовчі вправи. За своїм змістом і метою вони поділяються на настановчі і відновлювальні. Перші застосовуються для вирішення завдань актуалізації опорних знань, умінь і навичок. За допомогою цих вправ учитель визначає їх якість. Відновлювальні вправи застосовуються для відновлення в пам’яті учнів лінгвістичної теорії.

Після вивчення нового матеріалу використовуються вступні вправи. Головним фактором для підготовки до сприймання й осмислення нового матеріалу педагога (Г.С.Костюк, В.О.Онищук, С.Л.Рубінштейн) називають мотивацію пізнавальної діяльності учнів.

У психолого-педагогічній літературі мотивом є внутрішні імпульси, що надихають людину до діяльності. Одним із засобів мотивації до сприймання нового є проблемно-мотиваційні вправи. Практика навчання довела, що коли учень усвідомив значення матеріалу, який вивчається, то його пізнавальна діяльність стає більш цілеспрямованою і продуктивною.

Процес сприймання тісно пов’язаний із процесом розуміння. Розуміння – це усвідомлене сприймання,

яке базується на роботі як першої, так і другої сигнальних систем. Процес розуміння зводиться до усвідомлення причинних зв'язків нового поняття з іншими, елементарнішими і раніше засвоєними.

Проблемно-пошукові вправи здебільшого будуються так, щоб вести учнів від явища до суті, від прикладів до висновків. Учні пропонуються ніби самому пройти шлях "відкриттів", виконати низку розумових операцій, подолати труднощі, самостійно оволодіти поняттям і сформулювати правило. Формування вмінь і навичок на матеріалі, який сприймається за допомогою таких вправ, проходить більш успішно.

Перед тим, як ставити завдання, що вимагають застосування вивченого матеріалу на практиці, варто запропонувати репродуктивно-корективні вправи, які недостатньо осмислені учнями під час виконання попередніх вправ.

Сприймання й усвідомлення учнями знань про прийоми і способи виконання дій ще не забезпечують уміння застосовувати їх на практиці. обов'язковою умовою формування вмінь і навичок має бути чітка організація відтворення учнем дії, показаної і поясненої вчителем, чи даної в підручнику. Робота вчителя й учня на етапі первинного засвоєння знань спрямована на ліквідацію розриву між знанням теоретичного матеріалу і вмінням застосовувати його на практиці. М.Г. Казанський і А.П. Болтунов підкреслюють важливість цієї роботи: "Період свідомого засвоєння має вирішальне значення для правильності навички, а разом з тим і для швидкості її утворення" [11, 256].

Вчасно не виправлена помилка в результаті повторів перетворюється у навичку, але негативну, яку потім важко змінити. Фізіологи дійшли висновку, що перше закарбування якогось об'єкта чи явища в пам'яті носить стійкий характер. Це явище названо інпринтингом [10, 256].

Цьому етапові відповідають пробні вправи, характерною рисою яких є застосування правил на практиці у поєднанні з їх поясненням - учні коментують технологію операції, що виконують. До пробних вправ належать попереджувальні, з коментуванням і пояснювальні диктанти.

Особливістю етапу формування навичок є самостійне застосування учнями набутих знань про способи виконання дій у стандартних умовах. Формування навички проводиться за допомогою тренувальних вправ, характер яких залежить від змісту матеріалу. Їх розрізняють за ступенем складності, яка залежить від кількості елементів перенесення дії на новий матеріал. Нові елементи вводяться у визначеній послідовності – одночасне введення кількох із них важке для учнів і приводить до малоефективного результату.

За дидактичною метою, ступенем складності і самостійністю виконання вони поділяються на: 1) вправи з одним новим елементом знань; 2) вправи з кількома новими елементами; 3) вправи з кількома елементами знань у раніше засвоєному і новому матеріалі [14, 110].

Так, під час написання сполучників виконуються дві операції: спочатку тренуються в написанні разом, потім – окремо, виконуються вправи лише з одним елементом знань. Учні ще потребують нагадування правил. У залежності від складності матеріалу можна запропонувати зразок виконання дій, їх алгоритм.

Після багаторазового повторення дії з одним новим елементом знань у пам'яті школярів міцно закріплюється структура операції, тобто з'являється найпростіша навичка. С.М. Кабанова-Меллер вважає, що найважливішим показником ускладнених умов є перехід від розчленованих дій до скорочених [3, 289].

З цією метою учням пропонуються вправи з кількома новими елементами знань. Вони виконуються без зразка. Результатом є сформована навичка застосування теоретичного матеріалу у стандартних умовах. Відомо, що у змінених умовах вправи повинні вирішувати одночасно завдання із застосуванням як нових, так і раніше сформованих умінь і навичок. Якщо не підготувати учнів зосереджувати увагу на виконанні кількох операцій, то, діючи у змінених умовах, вони відчуватимуть труднощі.

На етапі формування вмінь творчого застосування школярами знань у нестандартних умовах раніше набуті навички удосконалюються, закріплюються. Характерною рисою цього етапу є виконання розумових дій із зовнішніми опорами, якими можуть бути фактичні дії, опорні слова, різноманітна наочність.

У теорії навчання наочність розглядається як використання звичайних предметів, явищ чи їх матеріальних абстрагованих моделей. Як навчальну опору найкраще використовувати предмети з життя, що оточують учнів: картини, діафільми. Якщо учням пропонується зорова наочність, то їм не обов'язково запам'ятовувати логічну послідовність висловлених фактів, а всю увагу вони можуть спрямовувати на відбір мовних засобів оформлення думки, її граматичну обробку.

Вправи з опорою на текст є складнішими і вимагають більшої самостійності учнів (вільні, творчі диктанти, переклади і т. ін.). Розумові операції стають досконалими тоді, коли учні під час їх засвоєння виконують не лише "зовнішні" дії, але і мислительні, тобто дії подумки, "про себе".

Багато вчених (Д.М. Богоявленський, В.О. Онищук, І.С. Якиманська, Т.В. Кудрявцев та ін.) у результаті досліджень дійшли висновку, що для практичного застосування учнями знань, умінь і навичок необхідно формувати узагальнені вміння, якими можна користуватися в різних змінюваних умовах. Формування таких умінь проходить найбільш ефективно в ситуаціях, які стимулюють учнів до творчих пошуків. Прикладом таких вправ є твори на вільну тему.

П.М. Шимбирев, високо оцінюючи значення етапу перевірки якості сформованих у навчальному процесі умінь і навичок, зазначає, що перед тим, як переходити до нового розділу чи теми, учитель повинен переконатися в тому, наскільки учні володіють вивченим матеріалом [9, 196].

Перевірка й облік набутих знань, сформованих умінь і навичок здійснюється за допомогою контрольних вправ, різних за своїм дидактичним завданням. Наприклад, вправи для перевірки якості сформованих умінь: а) проаналізувати об'єкти, що вивчаються; б) застосування знань і навичок у життєвих ситуаціях та інші. Ці вправи

можуть бути усними і письмовими: а) твори-роздуми, твори-описи, твори за картиною, за прислів'ями; б) перекази: за планом і без плану, з дописуванням, вибіркові перекази; в) диктанти: творчі, вільні, вибіркові, словникові та ін..

Проведення контрольних вправ стимулює учнів до роботи над формуванням умінь і навичок та їх удосконаленням.

Для дослідження ефективності тих чи тих вправ важливо з'ясувати, які з них пропонуються в підручниках, методичних посібниках, як ці вправи використовуються в шкільній практиці.

Так, у збірнику завдань для 5 класу Л.Лазарчук вправи згруповано відповідно до програмних тем і можуть бути використані як під час вивчення нового матеріалу, так і для його закріплення. Лінгвістична казка про алфавіт, кросворди-сходи (впишіть у клітинки слова), запитання-жарти, ребуси стимулюють творчий пошук учнів. До кожної теми є словник, питання для самоконтролю, рубрики “Запам'ятайте!”, “Цікаво знати”.

І.П.Юшук зазначає: “Якщо ми накидаємо школяреві готове правило, йому стає нецікаво, бо тим ми позбавляємо його радості відкриття, відлучаємо від інтелектуальних зусиль, ігноруємо його індивідуальність. І зовсім інакше почуває себе дитина, коли вона сама доходить істини, сама врешті-решт формулює правило – це приносить їй задоволення, тим вона самоутверджується, у неї виникає самоповага” [15, 43]. Замість вставлення пропущених орфограм вчений пропонує вправи із зашифрованими в них ключами, які додають до навчальної роботи елементів гри й творчого азарту. Виконуючи таку вправу, учень набуває навичок групувати явища за певними ознаками, виробляє в собі такі важливі якості, як: уважність, зосередженість, наполегливість.

Цю думку поділяє В. Матвієнко і пропонує низку вправ до різних тем правопису. Наприклад, “Вживання апострофа та ь”:

Запишіть слова у дві колонки: у першу – без апострофа, у другу – з апострофом.

Між...язиковий, олов...яний, Н...ютон, ател...є, В...єтнам, шампін...йон, ал...янс, арф...яр.

Ключ. Підкресліть у кожному слові першу букву, прочитайте вислів [8,13].

Для вироблення в учнів зорової пам'яті на слова та їх написання корисними є навчальні диктанти. Правопису пильність розвивають навчальні диктанти з наступною самоперевіркою їх за друкованим текстом, коли учень сам звіряє свій диктант і виправляє помилки.

М.С.Вашуленко наголошує на понятійній основі вправ. Без неї вони “ не розкривають істотних ознак явища (поняття, правила), а розраховані в основному на механічне запам'ятовування в результаті багаторазових повторень ” [4, 36].

Важливою умовою формування орфографічних навичок є варіативність дидактичного матеріалу, дібраного з урахуванням типових помилок учнів під час застосування орфографічних правил. У період вивчення правопису в 5-7 класах необхідно враховувати те, з якими написаннями мають справу учні: з тими, що перевіряються правилами чи ні. Останні запам'ятовуються у словниковому порядку, вивчення перших є головним змістом роботи з орфографії.

Правила для учнів є керівництвом до дії під час письма. Оскільки у формулюванні всіх орфографічних правил обов'язково міститься граматична характеристика відповідних орфографічних явищ, орфографія вивчається на граматичній основі.

Щоб писати відповідно до орфографічного правила, учневі потрібно: 1) знайти орфограму (розпізнавальний етап аналізу); 2) встановити, яке орфографічне правило необхідно застосувати в цьому випадку (“вбірковий” етап аналізу); 3) вирішити питання про конкретне написання, виділивши суттєві ознаки, необхідні і достатні для застосування орфографічного правила (“завершальний” етап аналізу) [1, 23].

Вправи виробляють узагальнені вміння застосовувати орфографічні правила й оперувати граматичними поняттями. За Д.М.Богоявленським вони повинні відповідати таким вимогам: а) мати характер завдань, що викликають необхідність застосовувати для їх виконання вивчені прийоми і способи розумової роботи; б) закріплювати способи виконання граматичних і орфографічних завдань необхідною кількістю повторів, достатньою для автоматизації умінь застосовувати знання; в) варіювати мовний матеріалу; г) вводити випадки, що належать і не належать до правила, аби подолати інерцію діяти однотипно; г) передбачати постійне підвищення рівня самостійності учнів під час виконання навчальних завдань; д) свідченням міцності сформованих умінь і навичок є їх правильне застосування під час практичної діяльності, що відрізняється за своїми завданнями від навчання орфографічних і граматичних вправ. Такою діяльністю є твори, які спрямовані на вираження власних думок і почуттів учнів [3, 277].

Таким чином, вправи на уроках вивчення орфографії тісно пов'язані з відповідними етапами формування орфографічних умінь і навичок. Правило є настановою для учня під час вибору тієї чи тієї орфограми.

Багаторазові повторення мають підвищувати самостійність школяра, а не вести до механічного запам'ятовування написань. Різноманітні завдання з чітким теоретичним обґрунтуванням забезпечать свідомість і автоматизм у навчанні орфографії.

ЛІТЕРАТУРА

1. Алгазина Н.М. Формирование орфографических навыков: Пособие для учителя – М.: Просвещение, 1987. – 158 с.
2. Богоявленский Д.Н. Психологические принципы обучения орфографии // Рус. яз. в школе. – 1976. – №4. – С. 14-17.

3. Богоявленский Д.Н., Менчинская Н.О. Психология усвоения знаний в школе. – М.: АПН РСФСР. – 1971. – 250 с.
4. Вашуленко М.С. Орфоепія і орфографія в 1-3 класах. – К.: Рад. школа, 1982. – 104 с.
5. Гончаренко С. Український педагогічний словник. – К.: Либідь, 1997. – 376 с.
6. Захлюпана Н.М. Словник-довідник з методики української мови. – Л.: ЛНУ ім. І. Франка, 2002. – 250 с.
7. Лазарчук Л.Ю. Укр. мова. 5 клас: Зб. завд., вправ, дикт., загадок, лінгв.казок, мовних ігор. – Т.: Підручники і посібники, 2000. – 112 с.
8. Матвієнко В. Вправи з ключами до різних тем правопису // Укр. мова та літ. – 2003. – №18. – С. 13-19.
9. Огородников И.Т. Педагогика. – М.: Учпедгиз МП РСФСР, 1950. – 205 с.
10. Павлов И.П. Полное собрание сочинений. Т. 3. – М.: Изд-во АПН СССР, 1951. – 220 с.
11. Педагогика. / Под ред. П.Н. Груздева. – М.: Учпедгиз, 1941. – 306 с.
12. Психология формирования знаний и навыков у школьников. – М.: Изд-во АПН РСФСР, 1962. – 303 с.
13. Словник укр. мови. В 11 т. – Т.1. – К.: Наук. думка, 1971. – 799 с.
14. Супрун Л.М. Дидактические основы формирования у учащихся навыков и умений. / На материале предметов гуманитарного цикла: Дисс. ... канд. пед. наук. – М., 1975. – 202 с.
15. Ющук І.П. Психологічний аспект у методиці викладання рідної мови // Дивослово. – 1999. – №8. – С. 42-45.

***Резюме.** Дидактические основы упражнений по орфографии в 5-7 классах. Многократные повторения при проведении упражнений должны повышать самостоятельность учеников. Важным условием формирования орфографических навыков является последовательность заданий. Тип урока определяет структуру дидактического материала. Выбор орфограммы зависит от определения правила, которое служит указателем при написании.*

***Ключевые слова:** упражнение, орфографические навыки, дидактический материал, орфографическое правило.*

***Summary.** Didactic bases of the exercises of spelling on the 5-7 forms. Multiplied repetitions during the process of fulfilling the exercises are directed on perfection of the pupils self-work. The most important condition of spelling skills formation is the step-to-step procedure. Every kind of the lesson requires the definite structure of didactic stock. Which orfogram to choose depends on the rule obtained, and it serves as a directive for the pupils.*

***Key words:** exercise, spelling skill, didactic stock, spelling rule.*

Одержано редакцією 15.04.2004.

УДК: 373.503. 53: 613.6 О.М.ХОРОНЖЕВСЬКИЙ

ФОРМУВАННЯ гігієнічної культури у школярів основної школи в процесі трудового навчання – запорука профілактики професійних захворювань

***Резюме.** Причинами виникнення професійних захворювань, здебільшого, є порушення культури праці, недотримання правил техніки безпеки на робочому місці, створення аварійних ситуацій, невикористання засобів індивідуального захисту, неухважність та ін.*

На уроках трудового навчання необхідно навчати учнів не лише виконувати правила техніки безпеки, а формувати у них раціональне гігієнічне мислення, яке направлене на здатність усвідомити наявність шкідливих факторів виробничого середовища, джерел їх утворення, а також необхідність застосування засобів захисту від цих факторів. Необхідно формувати у школярів здатність до вчинку, який дозволяє не допустити виробничих травм.

***Ключові слова:** гігієнічна культура, професійні шкідливості, моральна культура, засоби індивідуального захисту, виробниче середовище.*

Причинами виникнення професійних захворювань, здебільшого, є порушення культури праці, недотримання правил техніки безпеки на робочому місці, створення аварійних ситуацій, невикористання засобів індивідуального захисту, неухважність та ін.

В десятій доповіді об'єднаного комітету Всесвітньої організації охорони здоров'я з професійної гігієни „Епідеміологія пов'язаних з працею хвороб і нещасних випадків” (Женева, 1991) відмічається, що професійна травма серед різних професій є серйозною національною проблемою для багатьох країн [6]. Є багато причин виникнення нещасних випадків. Однак причинні і сукупні фактори завжди включають як людські фактори, так і фактори оточуючого середовища на підприємстві і є компонентами багатфакторної системи, в середині якої слід шукати вирішальні фактори виникнення нещасних випадків на виробництві.

Фактори оточуючого середовища включають різні фізичні фактори виробництва, а також соціальну сферу, наприклад, систему управління. В багатьох випадках в основі нещасних випадків лежить недосконалий процес управління на виробництві.

Однак велику роль відіграють і антропогенні (людські) фактори. Більшість випадків людської діяльності потребує активного уникнення від помилок, які можуть призвести до нещасних випадків. Працююча людина

ЗМІСТ

1. <i>Сіончук О.В.</i> Прогресивні освітянські ідеї XVII-XVIII століття в Києво-Могилянській академії.....	3
2. <i>Гордії Н.М.</i> Історичний погляд на дитячу літературу в педагогічній журналістиці другої половини XIX-початку XX століття	6
3. <i>Омельчук В.В.</i> Освітні ініціативи Тадеуша Чацького	9
4. <i>Тютюнник Л.І.</i> Теоретичні засади українознавчої роботи з дітьми	11
5. <i>Бондарик М.В.</i> За традиціями рідного краю	15
6. <i>Іванова Л.І.</i> Аналітико-синтетична діяльність молодших школярів на уроках читання	17
7. <i>Шутяк В. Г. , Шутяк О. Ф.</i> Інтеграція змісту навчального матеріалу в початкових класах	21
8. <i>Гоголь Н.В.</i> Емоційно-оцінна діяльність молодших школярів на уроках читання.....	25
9. <i>Хом'як І.М.</i> Методика експериментального навчання орфографії	30
10. <i>Антончук О.М.</i> Дидактичні основи вправ з орфографії у 5-7 класах.....	35
11. <i>Хоронджевський О.М.</i> Формування гігієнічної культури у школярів основної школи в процесі трудового навчання – запорука профілактики професійних захворювань	38
12. <i>Ващук О.В.</i> Система навчальних задач обробки табличної інформації при вивченні мови програмування Паскаль	41
13. <i>Корейчук М.П.</i> Педагогічні умови організації і керівництва шкільним інструментальним ансамблем.....	47
14. <i>Климчик Т.В.</i> Народно-пісенна творчість як засіб формування морально-духовних цінностей учнів на заняттях хорового колективу.....	50
15. <i>Бех М.І.</i> Спільна діяльність школи та вузу як педагогічна система формування у старшокласників образу Я-професіонал	52
16. <i>Перегудова В.І.</i> Активізація самостійної роботи майбутніх учителів трудового навчання при вивченні дисципліни „Основи стандартизації та управління якістю”.....	55
17. <i>Загородня Л.П.</i> Застосування методів активізації навчальної діяльності у процесі професійної підготовки майбутнього вихователя.....	58
18. <i>Янцур М.С.</i> Тестовий контроль рівня методичної і профорієнтаційної підготовки майбутніх учителів трудового навчання	60
19. <i>Голіяд І.С.</i> Дидактичний аналіз методичного забезпечення курсу креслення в закладах освіти України.	66
20. <i>Кирильчук Ю.В.</i> Дослідження ефективності педагогічних ігор у підготовці вчителів креслення	71
21. <i>Козяр М.М.</i> Педагогічні аспекти застосування сучасних інноваційних технологій в графічній підготовці студентів	75
22. <i>Сингаївський Д.В.</i> Формування технічного стилю мислення шляхом забезпечення раціональної послідовності використання в педагогічному процесі навчальних творчих технічних задач	78
23. <i>Жигір В.І.</i> Проблеми організації педагогічної практики студентів	83
24. <i>Пальчевський С.</i> Сугестологічна майстерність соціального педагога	87
25. <i>Джура О.Ф.</i> Новизна педагогічної концепції Б.Л. Яворського через організуючі принципи концепції музичного твору	90
26. <i>Буцяк В.І.</i> Мотиваційно-спонукальний компонент стилевідповідної підготовки студентів-піаністів	94
27. <i>Турко Н.Є.</i> Використання інноваційних методів „Шкіл гри на бандурі” в підготовці вчителів музики	97
28. <i>Самалюк І.Й.</i> До питання про формування поліфонічного мислення студентів-баяністів	99
29. <i>Останчук М.М.</i> Про розробку спецкурсу „Українська фортепіанна культура XVII-XX століть” для студентів музичних факультетів вищих навчальних закладів	102
30. <i>Ярмак Т.М.</i> До проблеми формування в класі фортепіано навичок виконання поліфонічних творів Й.С. Баха	105
31. <i>Терлецький М.М.</i> Шляхи підвищення якості підготовки музиканта-духовика до його оркестрової діяльності	109
32. <i>Федоряк Л.М.</i> Развитие познавательной активности студентов в условиях применения современных информационных технологий	113
33. <i>Рябокоть О.</i> Оптимізація неперервної іншомовної самопідготовки менеджерів зовнішньо економічної діяльності як актуальна проблема лінгводидактичної теорії і практики.....	116
34. <i>Коломієць М.Б.</i> Престиж професії вчителя в сучасних умовах	121
35. <i>Харламенко В.Б.</i> Використання вчителями трудового навчання освітніх технологій – основа для розвитку творчої особистості учня.	124
Відомості про авторів	128

Наукове видання

Оновлення змісту, форм та методів навчання і виховання в
закладах освіти

Збірник наукових праць

НАУКОВІ ЗАПИСКИ РІВНЕНСЬКОГО ДЕРЖАВНОГО ГУМАНІТАРНОГО УНІВЕРСИТЕТУ

Випуск 28

Заснований у 1996 р.

Відповідальний за підготовку збірника до видання Янцур М.С.

Технічний редактор Курченко Н.Б.

Комп'ютерна верстка Хомяк О.Л.

Здано до набору 20.04.2004 р. Підписано до друку 30.04.2004 р.
Формат 60x84 1/8. Папір офсетний № 1. Гарнітура Times New Roman. Друк різнографічний.
Ум. друк. арк. 19,75. Обл. вид. арк. 20,05. Замовлення № 32/1. Наклад 120.

Адреса редакції: 33028 м. Рівне, вул. Остафова, 31
Рівненський державний гуманітарний університет, кафедра професійної педагогіки і трудової підготовки (к. 98,
тел. 22-11-18)

Віддруковано в редакційно-видавничому відділі
Рівненського державного гуманітарного університету
33028 м. Рівне, вул. С.Бандери, 12, тел. 26-48-83

О – 59 **Оновлення змісту, форм та методів навчання і виховання в закладах
освіти: Збірник наукових праць. Наукові записки Рівненського
державного гуманітарного університету. Випуск 28. — Рівне: РДГУ, 2004.
— 132 с.**

ISBN 966 — 7281 — 07 — 9.

Збірник наукових праць містить статті з актуальних проблем теорії педагогіки, дидактики, історії педагогіки, методики навчання, виховання, розвитку, трудової та графічної підготовки і профорієнтації дітей та учнівської молоді в закладах освіти.

Опубліковані матеріали можуть бути корисними для науковців, практичних психологів, вихователів, учителів, викладачів та студентів вищих педагогічних навчальних закладів.

УДК: 37: 371: 372: 373: 374: 376: 378: 379

ББК 74.20